

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Institut za pedagogiju i andragogiju

ISTRAŽIVANJA I RAZVOJ
KVALITETA OBRAZOVANJA
U SRBIJI – STANJE, IZ AZOVI
I PERSPEKTIVE

Beograd, 2015.

ISTRAŽIVANJA I RAZVOJ KVALITETA OBRAZOVANJA U SRBIJI –
STANJE, IZAZOVI I PERSPEKTIVE

Izdavač

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet,
Institut za pedagogiju i andragogiju
Čika Ljubina 18–20, Beograd 11000, Srbija
www.f.bg.ac.rs

Za izdavača

Prof. dr Aleksandra Pejatović

Urednici

Prof. dr Emina Hebib

Doc. dr Biljana Bodroški Spariosu

Doc. dr Aleksandra Ilić Rajković

Recenzenti

Prof. dr Šefika Alibabić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Nataša Matović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Milica Andevski, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Tehnički urednik

Irena Đaković

Priprema

Dosije studio, Beograd

Štampa

JP Službeni glasnik, Beograd

Tiraž

200

ISBN

978-86-82019-91-6

Izdavanje ovog tematskog zbornika finansirano je sredstvima
Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	7
----------------	---

I Kvalitet predškolskog vaspitanja

Lidija Miškeljin

DIMENZIJA KVALITETA – DOSTUPNOST PREDŠKOLSKOG VASPITANJA ...	11
--	----

Nevena Mitranić

KVALITET VASPITANJA NA RANIM UZRASTIMA KROZ PERSPEKTIVU DRUŠTVENE PODRŠKE DEČJOJ IGRI: ANALIZA PRAKSE OBRAZOVNE POLITKE U SRBIJI.....	25
---	----

Dragana Pavlović Breneselović, Živka Krnjaja

ISTRAŽIVANJE KVALITETA PREDŠKOLSKOG VASPITANJA U SRBIJI: ANALIZA OSNOVA PROGRAMA.....	39
--	----

II Kvalitet školskog

(osnovnoškolskog, srednješkolskog i visokoškolskog) obrazovanja

Sladana D. Anđelković, Zorica Stanisavljević Petrović, Maja Vračar

PERCEPCIJA ODELJENJSKIH STAREŠINA O OBLICIMA I SADRŽAJIMA RADA SA RODITELJIMA	55
--	----

Radovan Antonijević, Nataša Vujsić Živković

UNAPREĐIVANJE OBRAZOVNOG POSTIGNUĆA	67
---	----

Biljana Bodroški Spariosu

KRITERIJUMI I INDIKATORI KVALITETA DELATNOSTI UNIVERZITETA: U-MULTIRANK PRISTUP	79
--	----

Emina Hebib

EFEKTIVNO UPRAVLJANJE ŠKOLOM KAO PRETPOSTAVKA RAZVOJA KVALITETA ŠKOLSKOG OBRAZOVANJA	93
---	----

Lidija Radulović, Milica Mitrović

NASTAVNICI I NASTAVA U NAŠIM ŠKOLAMA – PERSPEKTIVA NASTAVNIKA.....	105
---	-----

Mirjana Senić Ružić

UPOTREBA INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA U OBRAZOVANJU – JEDAN OD MOGUĆIH ODGOVORA NA OBRAZOVNE POTREBE XXI VEKA	123
--	-----

III Kvalitet obrazovanja odraslih

Dubravka Mihajlović, Kristina Pekeč, Edisa Kecap

OBRAZOVANJE I KARIJERNI RAZVOJ ODRASLIH – ISTRAŽIVANJE KVALITETA	141
---	-----

Zorica Milošević, Snežana Medić

INTEGRISANA OBRAZOVNA PODRŠKA STARIJIMA: KA NOVOM KVALITETU OBRAZOVANJA STARIJIH	155
---	-----

I Kvalitet predškolskog vaspitanja

DIMENZIJA KVALITETA – DOSTUPNOST PREDŠKOLSKOG VASPITANJA

Lidija Miškeljin
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Apstrakt

Kao društveno konstruisani koncept kvalitet u sebi nosi određena značenja i vrednosti, a vrednovanje kvaliteta postaje snažna alatka društvenih izbora i akcija koje se preduzimaju u oblasti javnog predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Svi vodeći dokumenti, od Konvencije o pravima deteta Ujedinjenih nacija, Generalnog komentara broj 7 na Konvenciju o pravima deteta Ujedinjenih nacija, do Evropske deklaracije o pravima deteta, preporuka Evropske komisije za investiranje u decu i Strategije Evropske Unije 2020, direktno ili indirektno postavljaju zahtev državama da obezbede dostupno i kvalitetno vaspitanje i obrazovanje za rani razvoj dece. Prepoznajući značaj društvenog konteksta u identifikaciji mesta i uloge predškolskog vaspitanja i obrazovanja, otvara se mogućnost razmatranja njegove dostupnosti u integrisanom sistemu. Pitanje dostupnosti predškolskog vaspitanja je veoma aktuelno, ali i kompleksno pitanje, jer u sebe uključuje i pitanja raspoloživosti i pristupačnosti, ali i socijalne inkluzije i različitosti odnosno diversifikacije. Kompleksnost se ogleda upravo u načinu konceptualizovanja društvenih praksi i javne politike. U radu je dat osvrt na politike i implementaciju integrisanog pristupa predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Srbiji i implikacije na diversifikaciju, u okviru dostupnosti kao jedne od dimenzije kvaliteta.

Ključne reči: dostupnost, integrisani sistem, diversifikacija

Uvod

Predškolsko vaspitanje i obrazovanje i rano vaspitanje i obrazovanje su tema koja se iznova pojavljuje na političkom dnevnom redu još od Preporuka Saveća EU o brizi o deci iz 1992. god. U početku interesovanje za rano detinjstvo bilo je uglavnom uslovljeno socio-ekonomskim interesima kao što su povećanje zaposlenosti, konkurentnost na tržištu rada i rodna ravnopravnost, dok se danas sve više, u politikama EU govori o poštovanju prava deteta i unapređivanju društvene kohezije (EC communication, 2011; Europe 2020, 2010a; Council Conclusions on the Social Dimension of Education and Training, 2010).

Znanja i inovacije, održivost i društvena kohezija se ne mogu razvijati nezavisno jedni od drugih. Prioriteti su međusobno zavisni i zato se koherentni pristupi obrazovanju, obukama i celoživotnom učenju smatraju posebno važnim za „unapređivanje stanovnika, zapošljavanje, socijalnu inkluziju, lično zadovoljstvo i ispunjenost“ (Council of EU, 2010a). Rastuće zanimanje u EU, kao i u Srbiji, za uvažavanjem različitosti i diversifikacijom u oblasti vaspitanja i obrazovanja u ranom detinjstvu zasnovano je na shvatanju deteta kao „osobe bogate potencijalima, kompetentne i povezane sa odraslima i vršnjacima“ (Malaguzzi, 1993), i principima participativnih prava dece i roditelja i zauzima sve značajnije mesto u javnom diskursu predškolskog vaspitanja. Detinjstvo više ne predstavlja „univerzalno iskustvo odrastanja u ‘srećnoj, homogenoj porodici“ (Yelland, 2008, prema Miškeljin 2014), već se deca posmatraju i teže da razumeju kao članovi različitih tipova porodica i kao građani svojih lokalnih svetova.

Svi vodeći dokumenti, od Konvencije o pravima deteta Ujedinjenih nacija, Generalnog komentara broj 7 na Konvenciju o pravima deteta Ujedinjenih nacija, do Evropske deklaracije o pravima deteta, preporuka Evropske komisije za investiranje u decu i Strategije Evropske Unije 2020, direktno ili indirektno postavljaju zahtev državama da obezbede dostupno i kvalitetno vaspitanje i obrazovanje za rani razvoj dece. Obezbeđivanje dostupnog predškolskog vaspitanja i obrazovanja visokog kvaliteta je i jedan od prioriteta u Predlogu ključnih principa za „Okvir za kvalitetno predškolsko vaspitanje i obrazovanje“ koji je pripremila radna grupa Evropske komisije Odeljenja za obrazovanje u oktobru 2014 (EC, 2014).

Prepoznajući značaj društvenog konteksta u identifikaciji mesta i uloge predškolskog vaspitanja i obrazovanja, otvara se mogućnost razmatranja njegove dostupnosti u integrisanom sistemu, kakav je u Srbiji. Pitanje dostupnosti predškolskog vaspitanja je veoma aktuelno, ali i kompleksno pitanje, jer u sebe uključuje i pitanja raspoloživosti i pristupačnosti, ali i socijalne inkluzije i različitosti odnosno diversifikacije. Kompleksnost se ogleda upravo u načinu konceptualizovanja društvenih praksi i javne politike. U radu je dat osvrt na politike i implementaciju integrisanog pristupa predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Srbiji i implikacije na diversifikaciju, u okviru dostupnosti kao jedne od dimenzije kvaliteta.

Kvalitet kao društveno konstruisan koncept

Sve veći broj istraživanja ukazuje da predškolsko vaspitanje i obrazovanje ima potencijal za stvaranje različitih pozitivnih efekata kao što su: veća dobrobit deteta; bolji uspeh u učenju; spremnost za celoživotno učenje; pravičniji ishodi za decu i smanjenje siromaštva; povećana međugeneracijska socijalna mobilnost; više ženskog učešća na tržištu rada; povećana stopa nataliteta; i bolji socijani i ekonomski razvoj za društvo u celini. Ali, sve ove dobiti zavise od „kvaliteta“ predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Ostaje otvoreno pitanje – šta čini visok

kvalitet predškolskog vaspitanja i obrazovanja? U svakom slučaju to je kompleksno i često zbunjujuće pitanje zato što definicije kvaliteta i strategije za njegovo građenje bitno variraju od zemlje do zemlje (Penn, 2009). Definisane i osiguranje kvaliteta, kako se navodi u OECD publikaciji „Početi snažno“, treba da bude učesnički i demokratski proces koji obuhvata različite grupe, uključujući i decu, roditelje i profesionalce koji rade sa decom. (OECD, 2006.)

Zbog toga svaka diskusija o kvalitetu predškolskog vaspitanja i obrazovanja mora da se kontekstualizuje i da u sebi sadrži kontinuirano preispitivanje razumevanja, značenja i praksi predškolskog vaspitanja i obrazovanja u okviru društvenih uslova koji se stalno menjaju (Dahlberg i Moss, 2005, Penn, 2009).

Kvalitet treba posmatrati kao neprekidni *proces* a ne nešto što je postignuto ili nije. Pre svega, o kvalitetu se treba dogovarati sa svim zainteresovanim učesnicima u procesu (deca, roditelji, vaspitači, direktori, finansijeri, kreatori politika itd.) i sve te perspektive uzeti u obzir. Oslanja se na participativnu evaluaciju kojom se povezuju interesi i uzajamna podrška na svim nivoima sistema. Suština za kvalitet je koja pitanja otvaramo a koja ignorišemo, čije perspektive uzimamo u obzir a čije isključujemo, koje vrste znanja i čiju stručnost i iskustvo smatramo relevantnim (Urban, 2014). „Pitanje kvaliteta u obrazovanju je pitanje koje se odnosi na vrednosti i značenja koja dajemo deci i detinjstvu i stoga je to filozofsko i etičko pitanje“. (Woodhead, 2006)

Pristup unapređivanju i građenju kvaliteta zasniva se na:

Strukturalnom kvalitetu koji se odnosi na to kako je sistem predškolskog vaspitanja i obrazovanja osmišljen i organizovan kroz: 1) kvalitet fizičke sredine za decu ranog uzrasta (zgrade, prostor, spoljašnju sredinu, pedagoške materijale); 2) kvalitet i nivo obuke zaposlenih; 3) odgovarajući kurikulum koji je adekvatno osmišljen i koji holistički pristupa razvoju deteta; 4) povoljne normative (odnos broja deca i zaposlenih) i 5) adekvatna primanja zaposlenih itd. Ovaj aspekt kvaliteta je definisan kroz jasnu formulaciju i primenu zakona i podzakonskih akata (Litjens i Taguma, 2010).

Procesnom kvalitetu koji se odnosi na praksu predškolskog vaspitanja i obrazovanja – uloga igre u kurikulumu, odnosi između vaspitača i porodice, odnosi i interakcije između vaspitača i dece, i između dece; integrisanost nege i obrazovanja, uključenost roditelja u rad sa vaspitačima u kontekstu predškolskog vaspitanja i obrazovanja. U okviru ovog pristupa kvalitetu, pažnja se posvećuje kontinuiranom profesionalnom razvoju zaposlenih zasnovan na individualnim snagama svakog pojedinca i mentorisanje koje podstiče nezavisno donošenje odluka i pokretanje promena (Urban et al, 2011).

Kvalitet može da definiše i kao sinergija između međusobno povezanih elemenata kao što su: *orijentacioni kvalitet* (nivo pažnje koju vlada posvećuje poli-

tici iz oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja), *strukturni kvalitet* (sveobuhvatne strukture koje su potrebne za osiguranje kvaliteta u vaspitno-obrazovnim programima: jasna formulacija i primena zakona i podzakonskih akata, kvalitet fizičke sredine za decu ranog uzrasta, kvalitet i nivo obuke zaposlenih i slično), *vaspitna praksa i koncepcija vaspitanja* (nacionalni programski okvir), *kvalitet interakcije ili procesa* (interakcije između dece i vaspitača i interakcije između same dece u procesu učenja; saradnja u timu predškolske ustanove; nivo participacije i saradnje sa porodicom i lokalnom zajednicom; inkluzivnost sistema), *operativni kvalitet* (menadžment koji je responsivan na lokalne potrebe, unapređenje kvaliteta i delotvorno stvaranje timova). (Litjens i Taguma, 2010)

U „Okviru za kvalitetno predškolsko vaspitanje i obrazovanje“ (EC, 2014) kvalitet ima sledeće dimenzije: *pristupačnost*, koja obuhvata pristup predškolskom vaspitanju (shvatanje detinjstva i funkcije predškolskog vaspitanja izraženih kroz legislativu), učešće porodice i lokalne zajednice (ohrabruje se i podstiče participacija, jača se socijalna inkluzija i promovise različitost); *zaposleni*, koja obuhvata regulaciju (veličina grupa, odnos odrasli – dete), kadar (stručna sprema i nivo obrazovanja), profesionalno usavršavanje i profesionalne mreže; *monitoring i evaluacija*, koja obuhvata sistematično i sistemsko praćenje i evaluaciju, kao i povratne informacije na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou i *upravljanje i finansiranje*, koja obuhvata sistemsko upostavljanje inkluzivnog predškolskog vaspitanja (jasna očekivanja o značaju saradnje svih zainteresovanih strana u lokalnoj zajednici; promovisanje univerzalnog prava na kvalitetno inkluzivno predškolsko vaspitanje i obrazovanje) kroz nadležnost, finansiranje i mrežu predškolskih ustanova.

Pažljiva analiza navedenih aspekata kvaliteta pokazuje da „kvalitet nije objektivna datost, svojstvo koje postoji samo po sebi, već konstrukt koji razvijamo sa određenih društvenih, kulturnih i teorijskih polazišta u konkretnoj društvenoj praksi (Woodhead, 1996, prema Pavlović Breneselović, Krnjaja, 2013).

Upravo iz svih navedenih razloga pitanje dostupnosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja moramo posmatrati unutar konstrukta građenja kvaliteta, sa posebnim osvrtom na strukturalnom kvalitetu u okviru koga se pažnja posvećuje ulaganju napora da se ostvari društvena raznovrsnost kroz povećanu fleksibilnost, pojednostavljivanje administrativnih procedura i ulaganje napora da se stvori atmosfera dobrodošlice za svu decu i porodice (Vandenbroeck i Lazzari, 2014).

Dostupnost – dimenzija kvaliteta

Izlažući različita filozofska razumevanja o razvoju predškolskog vaspitanja i obrazovanja Dahlberg i Mos (Dahlberg, Moss, 2005) pokazuju kako institucionalizacija deteta donosi dilemu praktičarima koji se bave negom, vaspita-

njem i obrazovanjem dece ranog uzrasta i drugim institucijama koje se direktno ili indirektno odnose na decu preko političkih i etičkih instrumenata. Dok je ranije bilo rasprostranjeno shvatanje da je porodica jedino prirodno mesto i pogodna sredina za odrastanje male dece, danas, ne samo što se u javnom vaspitanju male dece više ne vidi nužno zlo, već se ono proglašava neophodnim za dobar emocionalni, socijalni i intelektualni razvoj u ranom detinjstvu. Pedagoška literatura o predškolskom vaspitanju često sadrži ili otvoreno izlaže tezu po kojoj je institucionalizacija vaspitanja predškolske dece posledica napretka u saznanju o razvoju i vaspitanju ili stvar društvenog progressa (Miškeljin, 2013).

Ideja i koncepcija „društvenog vaspitanja male dece“ (Marjanović, 1987) pretvara institucionalno u društveno vaspitanje, što podrazumeva promenu bazične funkcije predškolskog vaspitanja: umesto „zamene i dopune“ porodičnom vaspitanju bazirane na potrošačkom odnosu, predškolsko vaspitanje treba da bude prilika za upražnjavanje roditeljske funkcije na društvenom planu i mesto zajedničkog življenja i ravnopravnog odlučivanja dece i odraslih (Marjanović, 1987, prema Miškeljin, 2013).

Istraživanje faktora koji utiču na dostupnost predškolskog vaspitanja i obrazovanja detetu i problema nejednake dostupnosti u periodu koji nije zakonom obavezan, uglavnom se bavilo odnosom roditelja prema potrebi, korisnosti i priuštivosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Rezultat ovakvog pristupa, gde se roditelj posmatra kao izdvojeni, i od okruženja nezavisni, činilac, bio je da se nejednakost u dostupnosti dominantno razume kao „izbor roditelja“, što indirektno vodi prevođenju društvenih problema na individualne odgovornosti, odnosno volji roditelja da upišu dete u neki vid organizovanog predškolskog vaspitanja i obrazovanja (Hofferth i Wissoker, 1992; Peyton at all. 2001; Shlay at all. 2005, prema Vandembroeck i Lazzari, 2014). „Koncept izbora pozicionira roditelje kao korisnike/potrošače i može da prikrije praksu prisile u jeziku izbora, jer podrazumeva ravnopravan pristup tržištu kojim se negira stvarna strukturalna pozicija marginalizovanih porodica“ (Burman, 1994, prema Vandembroeck i Lazzari, 2014:4). U poslednjih petnaestak godina primenjuje se ekološki pristup i u istraživanju dostupnosti koji prepoznaje širu ekološku perspektivu i uzima u obzir različite faktore na raznim nivoima. Autori istražuju razloge nejednake dostupnosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja na mikro nivou porodice, mezo nivou usluga, makro nivou okruženja i egzo nivou politika, kao i njihove međusobne odnose (Pungello i Kurtz-Costes 1999, 2000; Sylva at all. 2007). Danas je jasno da mnoga ograničenja utiču na odluke roditelja da upišu dete u predškolsko vaspitanje i obrazovanje i da je širi, ekološki model u analizi prepreka neophodan. Stav roditelja o potrebi za predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem, njegovoj korisnosti i priuštivosti jeste bitan za obuhvat dece. Međutim, na stavove roditelja da upišu dete u vrtić utiču društvene okolnosti i politike koje promovišu prava deteta na obrazovanje *per se*, različite pristupe i raznovrsnu

ponudu programa i olakšavaju pristup (Vandenbroeck i Lazzari, 2014). Vandenburg (Vandenbroeck, 2012) definiše pet suštinskih kriterijuma strukturne dostupnosti, koja se ne odnosi samo na upisivanje dece u predškolsku ustanovu, već i na ostajanje u njoj zato što se deca i roditelji osećaju dobrodošlo i sigurno i kada „pređu prag“ vrtića. Ovi kriterijumi imaju ključnu ulogu u promovisanju diferencijacije i inkluzije sve dece i porodica u predškolsko vaspitanje i obrazovanje i u kome je posebno naglašena veza između kvaliteta programa i inkluzije sve dece i porodica. Reč je o sledećih pet kriterijuma:

Raspoloživost: odnosi se na mesto pružanja usluga (fizička dostupnost ustanove/programa – neophodno je da bude dostupna svim roditeljima), dostupnost informacija o postojanju određenih usluga i programa, zatim i na dostupnost informacija o stanovništvu na teritoriji opštine/naselja, i konačno na dostupnost zaposlenih.

Priuštivost: odnosi se na troškove u vezi sa organizovanjem predškolskog vaspitanja i obrazovanja i diversifikovanih programa, sa ciljem da se postigne potpuni obuhvat dece (100%) uz uvažavanje društvenih različitosti.

Dostupnost: odnosi se na poštovanje razlika, ulaganje napora da se ostvari društvena raznovrsnost kroz povećanu fleksibilnost i pojednostavljivanje administrativnih procedura, ulaganje napora da se stvori atmosfera dobrodošlice za svu decu i porodice.

Korisnost: odnosi se na osećanje da je predškolsko vaspitanje i obrazovanje korisno za roditelje, vaspitače i predstavnike lokalne samouprave, tj. da sistem ispunjava očekivanja svih zainteresovanih strana.

Razumljivost: odnosi se na potrebu da sve zainteresovane strane međusobno pregovaraju kada je reč o razumevanju značenja predškolskog vaspitanja i obrazovanja i diversifikovanih programa, sa posebnim fokusom na poštovanje razlika.

Ovi kriterijumi imaju ključnu ulogu u promovisanju diferencijacije i inkluzije sve dece i porodica u predškolsko vaspitanje i obrazovanje i u kome je posebno naglašena veza između kvaliteta programa i inkluzije sve dece i porodica.

Društvena praksa i javna politika predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Srbiji

„Politika je više od ‘zvaničnog’ teksta donešenog od strane autoriteta, vlade ili izvršne vlasti. Politika ima više dimenzija u bilo kojoj oblasti delovanja, bilo da je to obrazovanje, zdravstvo ili socijalna zaštita. Za javnu politiku se može reći da je tekst, proces, diskurs, odluka, program, pa čak i ishod. Politika je ‘oblik

društvenog delovanja koji je namenjen i stvaran, koji je 'neizbežno nepotpun dok se ne preslika u praksi'. Politika je, takođe, normativ. Kreatori politike nastoje da promene ponašanja kroz distribuciju oskudnih resursa i na taj način menjaju vrednosti. Bilo da je na državnom ili institucionalnom nivou, politika je autoritativna raspodela vrednosti“ (Blackmore and Lauder, 2005:97).

U današnjem, modernom i postmodernom društvu, veliki broj debata se vodi o odnosu brige i obrazovanja u ranom detinjstvu: da li je važnija briga, odnosno zaštita i bezbednost deteta ili obrazovanje. Pitanja koja se nameću su: da li predškolsko vaspitanje treba da ima samo jednu funkciju i da li on može da zadovolji obe funkcije? U današnje vreme većini dece je potrebna briga van porodice, najčešće zbog toga što su im roditelji zaposleni i dečji vrtić treba da obezbedi takvu vrstu zbrinjavanja. Važnije pitanje koje se nameće je kako ga situiramo kroz državni, ekonomski, društveni i/ili kulturni aspekt? U čemu je osnovna svrha vaspitanja i obrazovanja dece ranog uzrasta?

Predškolsko vaspitanje i obrazovanje u Srbiji je određeno kao javna delatnost od neposrednog društvenog interesa, organizovana pri ustanovama za predškolsko vaspitanje, drugim institucijama (kulture, prosvete, sporta), takođe u privatnom sektoru, pri društvenim organizacijama i udruženjima, kao deo integralne društvene brige o deci, paralelno i povezano sa drugim delatnostima kao što je zdravstvena i socijalna zaštita. (Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, 2010)

Integrirani pristup sistema predškolskog vaspitanja proističe iz promene paradigme, u kojoj odgovornost za brigu i socijalizaciju deteta više nije samo na porodici, već društva u celini, predstavlja pomak sa modela deficita na model zasnovan na ljudskim pravima. To rezultira time da značajan deo procesa vaspitanja postaje javna stvar, dakle potpada u domen ljudskih prava, sa ogromnim implikacijama za razvoj politika i programa predškolskog vaspitanja.

Značaj predškolskog vaspitanja i obrazovanja na društvenom nivou može se ilustrovati i kroz njegove različite funkcije: *pedagoška*: predškolsko vaspitanje može da ponudi deci prostor za društveni razvoj i učenje, za igru, za stimulaciju; *socijalna ili društvena*: predškolsko vaspitanje može da doprinese socijalnoj integraciji i većoj koheziji, da pomogne u izgradnji pravednijeg društva, tako što se osmišljava i primenjuje u skladu sa načelima jednakosti, uvažavanja različitosti, dijaloga i saradnje; *ekonomska*: predškolsko vaspitanje omogućava roditeljima da se uključe u rad ili dalje obrazovanje, ima kapacitet da doprinese unapređivanju obrazovnog i socioekonomskog statusa građana i samim tim ono treba da bude deo infrastrukture u cilju dugotrajnog razvoja svakog društva (Urban et al. 2011). Vrlo često dobar balans između pedagoške, društvene i ekonomske funkcije se koristi za definisanje kvaliteta predškolskog vaspitanja: ako jedna od tri funkcije dominira, ili nedostaje, ukupni kvalitet je u opasnosti (Urban et al. 2011).

U pokušaju da se sagleda stanje sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja, tokom izrade Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji sačinjena je anali-

za sistema, bazirana na dostupnim statističkim podacima o deci ovog uzrasta (Republičkog zavoda za statistiku, Ministarstva prosvete i tehnološkog razvoja, Tima vlade Republike Srbije za socijalnu uključenost i smanjenje siromaštva i drugih izvora). Analiza je ukazala da je sistem nedovoljno razvijen i da je obuhvat dece ne samo nedovoljan već i socijalno nepravedan, kao i da značajno zaostaje u odnosu na obuhvat dece u zemljama Evropske unije. Za povećanje obuhvata dece Strategija je preporučila čitav niz različitih kratkotrajnih ali kvalitetnih programa i usluga prilagođenih potrebama dece i porodica, uz korišćenje postojećih kapaciteta ustanova i uz uključivanje svih relevantnih aktera u planiranje i realizaciju ovih programa. Strategija razvoja obrazovanja predložila je takođe da predškolske ustanove, kvalitetne i raznovrsne programe za decu i porodice koja nisu obuhvaćena postojećim programima razvijaju koristeći postojeće kapacitete i resurse (materijalne i ljudske).

Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, zasnovan na Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, je usvojen u martu 2010. god. sa ciljem da uskladi sistem predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Republici Srbiji sa sistemom predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Evropskoj uniji. Zakon je definisao načela i ciljeve predškolskog vaspitanja i obrazovanja; procedure osnivanja predškolskih ustanova; procedure za upis, vrste i karakteristike programa, funkcionisanje predškolskih ustanova; pravila i procedure za prikupljanje podataka u predškolskim ustanovama; uloge, odgovornosti, kvalifikacije i opis zadataka zaposlenih u predškolskim ustanovama i finansijske obaveze i finansijska kretanja koja su relevantna za predškolsko vaspitanje i obrazovanje. Zakonom se zahteva od predškolskih ustanova da osiguraju pravičniji obuhvat dece (član 13) i upis (prioritet se daje deci iz osetljivih grupa); reguliše se obavezni pripremni predškolski program za svu decu; omogućava se realizacija posebnih i specijalizovanih programa za decu koja nisu uključena u sistem; definišu se normativi; predviđa se sprovođenje kvalitetnih programa zasnovanih na modernoj teoriji i praksi, UN Konvenciji o pravima deteta i kvalitetnom praćenju efekata programa uz učešće roditelja i dece.

Kao podrška zakonskim rešenjima doneti su i brojni pravilnici, od kojih ćemo da navedemo samo one koji se odnose na diversifikaciju: Pravilnik o bližim uslovima, vrstama, načinu ostvarivanja i finansiranja posebnih specijalizovanih programa i drugih oblika rada i usluga koje ostvaruje predškolska ustanova, Standardi uslova za ostvarivanje posebnih programa u oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja, Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku, Pravilnik o bližim uslovima za utvrđivanje prioriteta za upis dece u predškolsku ustanovu i drugi.

I pored svega toga, konceptualna integracija, koja dečji vrtić posmatra kao javni forum, mesto različitih mogućnosti i mesto etičke i demokratkse prakse, u Srbiji izostaje. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje ostaje u domenu strukturalne integracije, odnosno u okvirima načina organizovanja: donošenjem re-

gulative, definisanjem pristupa, načina finansiranja, radnih uslova, vrsta uslova i slično. Ovako konceptualizovan integrativni sistem predškolskog vaspitanja predstavlja sliku o dečjim vrtićima kao prvenstveno tehničkim i disciplinarnim poduhvatima, zauzetim regulativom, praćenjem i normiranjem, (koji su) instrumentalni u svojoj racionalnosti i svrsi. To govori i o neraskidivoj povezanosti sa načinom na koji razumemo detinjstvo i našoj slici (koju imamo) o detetu. (Moss, 2005:2)

Implikacije na diversifikaciju u okviru dostupnosti i građenja kvaliteta predškolskog vaspitanja i obrazovanja

Rastuće zanimanje u EU, kao i u Srbiji, za uvažavanjem različitosti i diversifikacijom u oblasti vaspitanja i obrazovanja u ranom detinjstvu zasnovano je na shvatanju deteta kao „osobe bogate potencijalima, kompetentne i povezane sa odraslima i vršnjacima“ (Malaguzzi, 1993), i principima participativnih prava dece i roditelja i zauzima sve značajnije mesto u javnom diskursu predškolskog vaspitanja. Detinjstvo više ne predstavlja „univerzalno iskustvo odrastanja u ‘srećnoj, homogenoj porodici“ (Yelland, 2008), već se deca posmatraju i teže da razumeju kao članovi različitih tipova porodica i kao građani svojih lokalnih svetova. S druge strane, ne retko, u merama javne politike pitanje diversifikacije se izjednačava sa povećanjem dostupnosti vaspitno-obrazovnih usluga za decu iz etničkih manjina i porodica sa niskim prihodom očekivano je i iskazano u međunarodnim dokumentima koji se bave politikama iz ove oblasti, kao i u međunarodnim izveštajima.

Rastući uvidi o značaju ranog detinjstva, uvažavanju i isticanju različitosti kao vrednosti i diversifikacije u oblasti vaspitanja i obrazovanja u ranom detinjstvu u evropskom i nacionalnom kontekstu doprineli su donošenju značajnih zakonskih dokumenata u Srbiji. Pokušaćemo da sagledamo kako ta zakonska rešenja pozicioniraju dete i, u odnosu na to, koja značenja pridodaju procesu diversifikacije.

Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji svojom misijom, vizijom, funkcijama predškolskog vaspitanja i isticanjem diversifikacije, na prvi pogled polazi od paradigme dečjih prava:

„Do 2020. godine dograđen je diversifikovani sistem kvalitetne društvene brige o deci predškolskog uzrasta i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (od rođenja deteta do polaska u osnovnu školu).

Svaka porodica i svako dete, u skladu sa njihovim potrebama, obuhvaćeni su tim sistemom u obimu koji je ostvariv na osnovu mogućnosti Republike Srbije i odgovarajuće lokalne samouprave.

Svaka porodica i svako dete uzrasta od šest meseci do polaska u školu imaju dostupan neki vid diversifikovanog sistema DBPVO koji odgovara njihovim potrebama“

Strategija razvoja obrazovanja, 2012:14

Međutim, ono što nedostaje samoj Strategiji je doslednost u zastupanju te paradigme. U daljim predloženim rešenjima dete i obrazovanje se shvataju kao resursi („Periodično (svake tri godine) analiziraju se troškovi sistema DBPVO da bi se ispitalo da li se resursi troše racionalno i u skladu sa strateškim planom, kako bi se obezbedilo unapređivanje kvaliteta i dostupnosti ustanova, programa i usluga“, (Strategija, 2010:26), čime se promovise ekonomska paradigma i u njoj prepoznat diskurs deficita. U cilju povećanja obuhvata, Strategija je, takođe, preporučila čitav niz različitih kratkotrajnih, kvalitetnih programa i usluga prilagođenih potrebama dece i porodica, uz korišćenje postojećih kapaciteta ustanova i uz uključivanje svih relevantnih aktera u planiranje i realizaciju ovih programa. Strategija razvoja obrazovanja predložila je da predškolske ustanove, kvalitetne i raznovrsne programe za decu i porodice koja nisu obuhvaćena postojećim programima razvijaju koristeći postojeće kapacitete i resurse (materijalne i ljudske) (Strategija razvoja obrazovanja, 2012). Svođenje diversifikacije na povećanje obuhvata dece, naročito iz osetljivih društvenih grupa, ukazuje na razumevanje i koncipiranje diversifikacije u funkciji realizacije državne politike i povećanja ekonomske isplativosti i efikasnosti sistema. Lokalnu zajednicu, značajan akter u koncipiranju i razvijanju diversifikacije, Strategija shvata kao resurs još više pojačavajući ekonomsku paradigmu, a predloženi veliki broj raznovrsnih (diversifikovanih) programa, naročito za decu iz osetljivih grupa, u sebi krije opasnost fokusiranja na ciljane pristupe u razvijanju programa.

Paradigma prava deteta zastupljena je u principima datim u Zakonu o predškolskom vaspitanju i obrazovanju. Navešćemo samo neke: **dostupnost**: jednako pravo i dostupnost svih oblika predškolskog vaspitanja i obrazovanja, bez diskriminacije i izdvajanja; **demokratičnost**: uvažavanje potreba i prava dece i porodice, uključujući pravo na uvažavanje mišljenja, aktivno učešće, odlučivanje i preuzimanje odgovornosti; **razvojnost**: razvijanje različitih oblika i programa u okviru predškolske delatnosti u skladu sa potrebama dece i porodice i mogućnostima lokalne zajednice, kontinuirano unapređivanje kroz vrednovanje i samovrednovanje, otvorenost za pedagoške inovacije. (Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, 2010:4). Shvatanjem deteta kao osobe i nosioca prava sa posebnim interesovanjima i iskustvima, čija dobrobit zavisi od odnosa sa bliškim osobama i od nastojanja zajednice da obezbedi mogućnosti za dostupno i raznoliko vaspitanje i obrazovanje; promovisanjem partnerskog odnosa sa porodicama, lokalnom samoupravom i širom društvenom sredinom (Pravilnik o bližim uslovima, vrstama, načinu ostvarivanja i finansiranja posebnih specijalizo-

vanih programa i drugih oblika rada i usluga koje ostvaruje predškolska ustanova, 2013:1) kao i „shvatanje predškolske ustanove kao otvorenog sistema, inicijatora i jednog od učesnika u različitim programima u predškolskom vaspitanju i obrazovanju“ kroz „**razvijanje različitih oblika i programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja** koji su zasnovani na zajedničkom delovanju kulturnih, obrazovnih i naučnih institucija, organizacija i udruženja, institucija koje učestvuju u donošenju politike predškolskog vaspitanja i obrazovanja, porodica i svih drugih činilaca koji mogu doprineti diversifikaciji oblika i programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja“ (Pravilnik o standardima uslova za ostvarivanje posebnih programa u oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja, 2012:1) razumevanje diversifikacije je zasnovano na modernoj teoriji i praksi, UN Konvenciji o pravima deteta po kojoj diversifikacija programa treba da doprinese većoj pravednosti sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Međutim, daljom razradom i predloženim zakonskim rešenjima koja se odnose na diversifikaciju uočava se da se pitanje diversifikacije posmatra kroz kreiranje i razvijanje posebnih i specijalizovanih programa koji su u funkciji povećanja dostupnosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja dece koja nisu uključena u sistem, uključujući i decu iz osetljivih grupa „povećanje dostupnosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja za svu decu, bez diskriminacije ili segregacije po bilo kojem osnovu. Ne smatraju se diskriminacijom programi koji su usmereni ka postizanju pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju.“ (Pravilnik o bližim uslovima, vrstama, načinu ostvarivanja i finasiranja posebnih specijalizovanih programa i drugih oblika rada i usluga koje ostvaruje predškolska ustanova, 2013:1).

Partikularnost u pristupu tumačenja socijalne pravde i pravičnosti, zasnovana na diskursu deficita a koja je prisutna u prikazanim politikama, u sebi nosi opasnost zanemarivanja prava svakog deteta na obrazovanje kao univerzalnog prava, dok izjednačavanje deteta sa „korisnikom programa“ (Pravilnik o bližim uslovima, vrstama, načinu ostvarivanja i finasiranja posebnih specijalizovanih programa i drugih oblika rada i usluga koje ostvaruje predškolska ustanova, 2013:4) i dalje promoviše i, na neki način, pojačava dominantan „market model“ (Moss, 2009).

Ukoliko se ideologije i politike vaspitanja i obrazovanja u ranom detinjstvu zadrže na povećanju obuhvata i „nadomešćivanja“ nedostataka (što je u osnovi ciljanih usluga) i dalje će se zadržati na, još uvek dominantom, diskursu deficita, razvijajući „biznis/market model“ (Moss, 2009) i kombinujući model „dečje brige“ sa programima namenjenim da obezbede ranu intervenciju za manjine (Romi, siromašni, pripadnici drugih manje razvijenih društava, hendikepirani...). Tako se vrtić ne vidi samo kao mesto transmisije znanja, već i kao mesto gde socijalni i psihološki problemi mogu da budu rešeni pažljivom primenom naučnih saznanja. Deca postaju instrumenti društvene potrebe za sopstvenim

unapređenjem, a detinjstvo vreme tokom koga se ti problemi rešavaju (droga, alkohol, zlostavljanje, zanemarivanje, različitost, siromaštvo).

Diversifikacija predstavlja kvalitativan skok, pomak sa ekonomske isplativosti ka uvažavanju vrednosti konkretne zajednice, pomak sa isključivo tehničkih pitanja ka pitanjima koja vode zajedničkom konstruisanju kulture zajednice. Samo ako zaista razmišljamo o diversifikaciji možemo da govorimo o jednakom pravu i dostupnosti programa za decu i roditelje, bez diskriminacije i kontinuiranom unapređivanju i razvijanju prakse.

Literatura

- Blackmore, J. & Lauder, H. (2005) *Researching policy*. U: Somekh, B., Lewin, K. (ed.) *Researching methods in the social sciences*. (pp. 97–104) London: Sage Publication
- Council of the European Communities (1992) *Council recommendation of 31 March 1992 on child care (92/241 EEC)*. Brussels: Council of the European Communities. Dostupno na: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1992:123:0016:0018:EN:PDF> (preuzeto Maja 2014).
- Council of the European Union (2010). *Council conclusions of 11 May 2010 on the social dimension of education and training*.
- Dahlberg, G., Moss, P. (2005). *Ethics and Politics in Early Childhood Education*. London: New York: Routledge Farmer
- European Commission (2009) *Study on competence requirements of staff in early childhood education and care. Annex 1. Terms of reference*. Brussels: European Commission.
- European Commission (2010) *Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth (COM(2010) 2020)*. Brussels: European Commission. Dostupno na: http://eunec.vlor.be/detail_bestanden/doc014%20Europe%202020.pdf (preuzeto Maja 2014).
- European Commission (2011) *Early childhood education and care: Providing all our children with the best start for the world of tomorrow*. Brussels: European Commission, Directorate General for Education and Culture.
- European Commission (2014). *Quality Framework for Early Childhood Education and Care*. Brisel: European Commission
- European Council (2000) *Presidency conclusions*. Brussels: European Council. dostupno na: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.en0.html (preuzeto Maja 2014).
- Kaga, Y., Bennett, J., Moss, P. (2010) *Caring and learning together: A cross-national study on the integration of early childhood care and education within education*. Paris, France: UNESCO
- Krnjaja, Ž., Pavlović Breneselović, D. (2013) *Gde stanuje kvalitet – politike građenja kvaliteta u predškolskom obrazovanju, knjiga 1*, Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

- Litjens, I., Taguma, M. (2010) *Literature overview for the 7th meeting of the OECD Network on Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD
- Malaguzzi, L. (1993) History, ideas, and basic philosophy. In C. Edwards, L. Gandini, & G. Forman (Eds.), *The hundred languages of children: The Reggio Emilia approach to early childhood education* (pp. 41–89). Norwood, NJ: Ablex.
- Miškeljin, L. (2013) Integrated policies for early childhood education and care – challenges and possibilities, *Zbornik radova Contemporary Issues of Education Quality*, Beograd: Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
- Miškeljin, L. (2014) Diversifikacija – značenja i politike u praksi predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Srbiji, *Zbornik radova Pedagoške implikacije modela procene i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja*, Beograd: Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
- Moss, P. (2009) *There are alternatives! Markets and democratic experimentalism in early childhood education and care. Working Paper No. 53*. The Hague, The Netherlands: Bernard van Leer Foundation and Bertelsmann Stiftung.
- OECD (2006). *Starting Strong II. Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD.
- Penn, H. (2009), *Early childhood education and care, Key lessons from research for policy makers*, Nezavisan izveštaj dostavljen Evropskoj komisiji od strane NESSE mreže stručnjaka. Dostupno na: http://www.nesse.fr/nesse/nesse_top/tasks (preuzeto jula 2013)
- Pravilnik o standardima uslova za ostvarivanje posebnih programa u oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2012) *Službeni glasnik RS*, br. 61/12
- Pravilnik o vrstama, načinu ostvarivanja i finansiranja posebnih, specijalizovanih programa i drugih oblika rada i usluga koje ostvaruje predškolska ustanova (2013) *Službeni glasnik RS*, br. 26/13
- Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020 (2012) *Službeni glasnik RS*, br. 107/2012
- UNICEF Innocenti Research Centre (2008). *Report Card 8. The child care transition. A league table of early childhood education and care in economically advanced countries*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Urban M (2012a) Early childhood education and care in Europe: Re-thinking, re-researching and re-conceptualising policies and practices. Editorial. *European Journal of Education* 47(4): 477–481. doi: 10.1111/ejed.12011.
- Urban M (2012b) Researching early childhood policy and practice: A critical ecology. *European Journal of Education* 47(4): 494–507. doi: 10.1111/ejed.12012.
- Urban M (2014) Not solving problems, managing messes: Competent systems in early childhood education and care, *Management in Education*, Vol. 28(4) 125–129, Reprints and permission: sagepub.co.uk/journalsPermissions.nav DOI: 10.1177/0892020614547315
- Urban, M, Vandenbroeck, M., Peeters, J., Lazzari, A. and Van Laere, K. (2011) *CoRe: Competence Requirements in Early Childhood Education and Care*. European Commission: DG Education and Culture
- Vandenbroeck, M., Cousse'e, F., Bradt, L. (2010) The social and political construction of early childhood education. *British Journal of Educational Studies* 58(2): 139–153.

- Vandenbroeck, M., Lazzari, A. (2012): Accessibility of ECEC for children from ethnic minorities and low-income families. Background paper for TFIEY
- Vandenbroeck, M., Lazzari, A. (2014) Accessibility of early childhood education and care: a state of affairs, *European Early Childhood Education Research Journal*, 22:3, 327–335, DOI: 10.1080/1350293X.2014.912895
- Woodhead, M. (2006). *Changing perspectives on early childhood: theory, research and policy*, Paris: UNESCO
- Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju* (2010). Beograd: Prosvetni pregled

THE DIMENSION OF QUALITY – ACCESS TO PRESCHOOL EDUCATION

Lidija Miškeljin
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Abstract

As a socially constructed concept, quality contains within itself certain meanings and values, and the appreciation of quality becomes a strong tool of social elections and actions that are being taken within the public preschool education. All the leading documents, from the UN Convention on the Rights of the Child, The General Comment 7 on the said Convention, to the European Declaration on the Rights of the Child, recommendation of the EU Commission for investment in children and the Europe 2020 strategy, directly or indirectly set requests for the states to provide accessible and quality education for early childhood development. By recognizing the importance of social context in identifying the place and the role of preschool education, we open the possibility of its availability in an integrated system. The question of accessibility of preschool education is current, but is also complex because it contains questions of availability and affordability, as well as social inclusion and diversification. Complexity is seen through the very method of conceptualizing social practices and public policies. The paper reflects on the policies and implementation of integrated approach of preschool education in Serbia and implications on the diversification, within the concept of availability as one of the dimensions of quality.

Key words: availability, integrated system, diversification